

571

108/1206

ACC. N:R. M. 10197: 1-35

Landskap: Skåne. Upptecknat av: Karl Åkesson.
 Härad: Bara. Adress: Bantorget 13, Lund.
 Socken: Nevishög. Berättat av: Karl Åkesson.
 Uppteckningsår: 1946. Född år 1881 i Nevishög.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5.31-35

16 almt ak.
 Tröskning.

Material s. 3

Byggnad s. 45

s. 1-35.

LwF 57

s. 4-11

(" 58)

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M.10197:/

1.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

L. U. F. 57. och 58.

H a l m t a k .

Halmtakets underlag.

Halmtakets underlag utgjordes av takstolen, bestående av sparrar och hanbjälkar. På sparrarna spikades läktena.

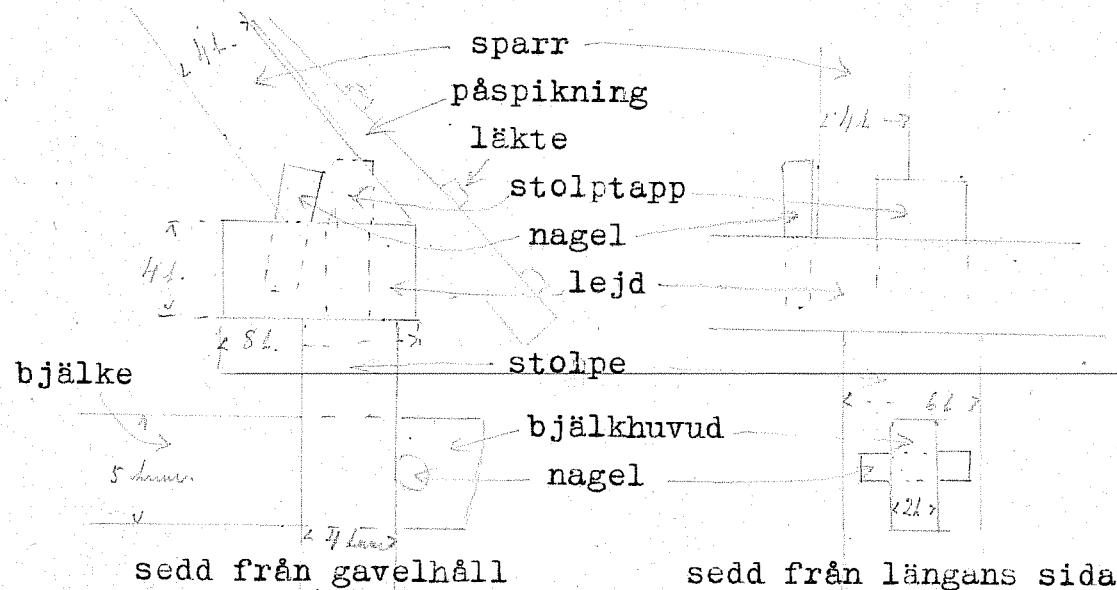
I en länga med väggar av stolpar, löshult och i övrigt klinevägg

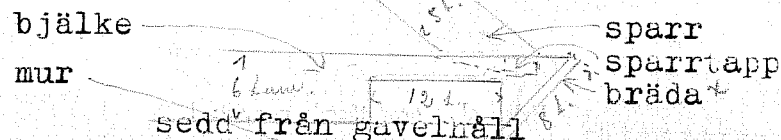
sattes sparren på lejden mot stolptappen så, att en tredjedel av sparren gick mot stolptappen och 2/3 såsom en tunga utanför. För att förhindra, att sparren slant helt utanför stolptappen, nedslogs en tränajle, tränagel i lejden på från stolptappen motsatta sidan om sparren ti ginne, till gendrivning. Då sparren på en sådan byggnad icke kunde nå så långt ned, som erfordrades för takets läktunderlag, påspikades och förlängdes den med ett alnslångt trästycke - jag vet ej namn på det - av lämpliga dimensioner: Mellan lejden och taket uppstod givetvis

* skalk

en 2 á 3 tum bred springa, som, sedan taket färdiglagts, tätnades genom på lejden murade råsten, obränd lersten. En lervägg behövde vid dess sammansättning med lejden större takskydd än en stenvägg.

Hade längan däremot tegelväggar, lades bjälkarna ovanpå och till 2/3 nedsänkta i muren och till 1/3 ovanom, och sparrarna glyades, tappades något ned i bjälken, och utanför bjälkändan och antagligen i denna spikades en bräda snett mot väggen för att få tätt mot snö.

+ skunkbräda!

Avstånden mellan tvenne sparrpar, bjälkar och stolpar kallades ett spänne, vars bredd räknades i längans längdriktning. Spännets bredd bestämdes av inredningen och var i regel $2\frac{1}{2}$ alnar men ofta endast 2 och någon gång, såsom i äldre tiders skorstensspänne, 3 alnar.

Vår 1820-års länga med klinta 3 alnar höga väggar hade mera högre takstol: 8-alna-(bred) länga hade 7-alnar-(långa) sparrar, 1856 års 10-alna-länga 8-alna-sparr och 1870 års 12-alna-länga 9-alna-sparr. På sparrarna, som helst skulle vara av furu, och deras nämnda påspikningar spikades läktena i längans längdriktning och ^{på} 10 tums avstånd, på 9-alna-sparr 22 läkten. Även dessa skulle helst vara av furu, men även sådana av gran kunde tolereras. De skulle vara kluvna spiror och spikade med den något huggna rundsidan mot sparren och den fläktade flatsidan mot taket. Sågade läkten dugde ej, enär de skuro sönder vigrarna.

Materialet och dess behandling.

Till halmtak användes alltid råghalm. Den var på samma gång

strid och mjuk och lättare att ordna stråna jämnlöpande samt lämnade på grund därav ett betydligt hållbarare tak. Den tröskades med slaga, plejel. På en vanlig medelstor loge utbreddes de lösta rågnājorna, rågkärvarna i en en pekfingerslängd tjock ring med rotändan utåt väggarna. Ringen jämnades noggrant i strånas sid- och längdriktning med en riva, rävsa. På återstående tomplats i ringens mitt lades näjerna, nekarna bredvid varandra i två fack. En så ordnad ring kallades: en utlagd ring eller något sådant, ehuru jag vill liksom minnas, att vi hade ett särskilt bygdeuttryck härför, som jag emellertid ej nu kan klara upp. Emellertid skulle jag tro, att med den tidens tänke- och uttryckssätt den snarare skulle kallas: en utlagd toskering (o såsom i gross), tröskering.

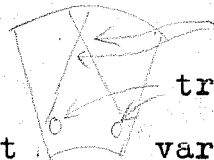

Nu började tröskningen. Den företogs vanligen av två toskemänna, tröskemän. Ringen uppdelades i sektioner, och slagen placerades i följd i en bestämd ordning. Båda tröskemännens slag skulle läggas i viss vinkel mot stråna

och korsa varandra, varvid 2:dre man skulle lägga sitt slag, där 1:ste man förut lagt sitt. Slagets intensitet och dess vinkel> samt ringens tjocklek skulle avpassas så, att slaget gick lagom till botten. Båda männen skulle varvända åt samma håll i förhållande till ringen och väggen, d.v.s. antingen mot varandra eller från varandra, i regel det sistnämnda. slagens läge

Voro de däremot vända efter varandra tröskemännens plats vänster eller höger, slogo plejlarna mot varandra och kunde ge mycket allvarliga slag på en tröskeman. Om tröskemännen hade placerat sig regelmässigt, så hade den, som stod till vänster och sålunda förde plejelen till vänster om sig, höger hand före, den till höger tvärtom. 1:ste man, den ledande, drev vid övergående till nästa sektion framåt, 2:dre man vek undan. När hela ringen så övergåtts, skulle den vändas. Detta tillgick så, att man sköt hånnolen (o såsom i ros), den handhållna delen av plejeln in under en sektion, lade slaoelen, slagträet över, klämde plejeln samman, lyfte ett par alnar, svängde sektionen så, att den kom ned

ACC. N:R M. 10197:6.

6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

på andra sidan. Sedan hela ringen så genomgåts, var den vänd. Sedan den därefter jämnats och tröskats även på denna sida, upptogs halmen som långhalm. Detta tillgick så, att man tog löst en efter annan handfull strån i taget, risste sädeskornen av, höll dem horisontellt mot sig, tills de tillsammans nått den storlek, som lämpligen kunde hållas så, jämnade denna samling, risste, vispade av de lösa stråna, stötte den i golvet och jämnade rotändan och lade den undan. En eller flera sådana samlingar lades till den och bildade slutligen en långhalmskärve. En sådan var betydligt större än en sädeskärve och i regel så stor som halmbandet, som sammansnoddas av 2 längden stråknippen och varmed den bands, tillät. Stråknippenas spetsändar lades samman ~~och~~ och snoddas samman. Urtröskningen och ristningen måste ske noggrant, ty om några sädeskorn stannade kvar, förtärdes av råttor och möss vanligtvis under lagringen på grund därav såväl dessa som en del av långhalmen, vilken då avbets och till stor del ^{ofta} helt odugliggjordes till tak. Loggolvet måste vara jämnt, ty ojämnheter

därå försvårade eller omöjliggjorde rentröskningen. En tröskering rymde i regel 25 näjer, rågkärvar. 6 st sådana ringar brukade jag och min kamrat på 1890-talet alltid tröska pr tröskedag. Av lejda tröskemän, som, såvitt jag vet, alltid hade fri kost men helackord på trösket, d.v.s. viss procent av säden, fordrades ett minimi-tröske av 3 travar = 60 kärvar pr dag. En gång hade min far anställt en tröskeman, som lovat tröska 3 travar pr dag. Då en tid gått, och sägolled (o såsom i ros), sädesgolvet, sädesladan skulle efter den beräkningen vara tomt, men nära hälften av säden var kvar och tröskemannen på fars fråga, om han tröskat 3 travar om dagen, svarat jakande, sade far: "Då får du vara fri, för där var inte mer". Tröskemannen hade visserligen för sitt ringa tröske fått motsvarande ringa ackordssäd men däremot fri dagskost för halft tröske. I min mors hem hade de en så gott som ständig hjälpkraft, en s.k. husman, deras husman. Han halp till med även höstarbetet. Ju mer han tillvaratog sädesskörden, ju mer fick han i tröske och tröskeförtjänst. En gång, då någon vid inåknningen tappade en kär-

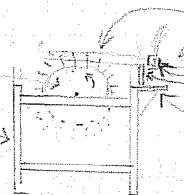
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVJ+ akta akta

ve på marken och en del säd föll av, sade han: "Aj, aj, där förlora ja en hel növe foll", en handfull säd i tröskelön. Tröskearbetet minskades ju icke genom sädens delvisa bortfall, då det ju var kärvarna, som skulle tröskas, oavsett vad de räntade, avkastade i kärna.

Det borde kanske nämnts, att av en av våra tröskeringar om 25 rågnekar fingo vi i regel 8 långhalmskärvar.

Vid sekelskiftet började man emellertid försöka tröska till långhalm med maskin. Man hade då en "rivva", repa, häckla, bestående bl.a. av en cylinder av omkring en alns genomskärning, varå fastsatts c. ett kvarter långa spetsar. Vid dennas genom hästvandring drivna rotation tröskades den lilla halmviskan, som hölls till den med den ene "tillhållarens" händer, ren först från mitten till den ena ändan, och sedan viskan lämnats till den andre tillhållaren, och denne förfarit på motsvarande sätt, till den andra ändan.

cylinder
tröskans stativ

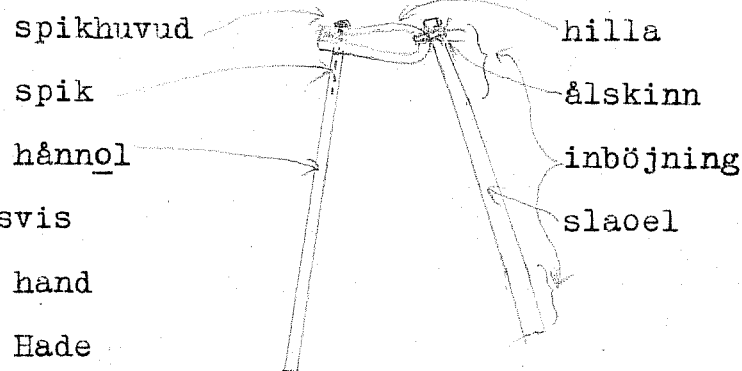
halmviskan
tillhållarens händer
skyddsbräda
bord

Denna halm blev till kvantiteten knappast hälften, men till kvaliteten av ypperlig klass, då stråna samlades till varandra som hyvlade träpinnar. Den hade visserligen svårt för att bli liggande kvar i taket utan att glida ned, men om den bands särskilt omsorgsfullt av en yrkestäckare, bildade den ett mycket vackert och hållbart tak. Detta tröske övergavs dock ganska snart, enär utbytet i långhalm icke räckte till samtliga taks succesiva förnyelse och till arbetet även kom det, att all löshalmen, som revs från, skulle tröskas om på en vanlig tröska, varför man i min tidiga jordbrukaretid återgick till plejlatröske. Omkring 1920 fick återigen detta arbetskrävande plejlatröske vika för annat, och denna gång definitivt. Man började helt enkelt att ur ångtröskade halmbalar lia upp, samla, ordna upp långhalm. Denna blev dock av underordnad kvalitet, vartill även kom, att den i allmänhet kom att bestå av vetealm, ett mindre hållbart halmslag, varför halm-takens saga snart blev all.

Plejlatröskemännen hade alltid sin egen plejel. Plejelns huvud-

sakliga delar voro hånⁿolen (o såsom i ros), handträet, handtaget, den del man höll i händerna, och sla^oelen, slagelen, slagträet. Liksom tröskeringens tjocklek avpassades efter tröskemannens förmåga att genomslå den, så skulle också pløjeln avpassas efter hans förmåga att föra den. Hånⁿolen var av furu, och dess längd skulle räcka från golvet till strax inemot tröskemannens armhåla. Sla^oelen var 2 - 4 tum kortare. Den var av ask och utsågad så, att träets årsringar stod på kant mot slagytan. Voro de däremot längs slagytan, lossnade de bladvis, varigenom slagträet uppflarades, upprevs, sönderrevs och ganska snart blev odugligt. Eljest kunde en sla^oel vara i flera år. Den var något tjockare i slagändan än i den övre och icke alldeles rak utan c. 4 tum vid slagändan och c. 6 tum vid den övre ändan något böjd från slagytan. Vore den rak vid den övre ändan, trasslade den in sig i halmen, och om vid slagändan, gav den "dött slag", den liksom blev liggande, ville icke lätt följa med till nästa sväng. Den skulle nämligen "stejta", fjädra sig, hoppa tillbaks, lyfta sig tillbaka för att automatiskt

ingå i nästa sväng och slag. Plejeln nämnda tvenne trästycken sammanhöllos av en hilla, en 5 å 6 lager tjock läderögla, som fastsattes i hånnolen och utanför dess ända med en c. 5 tums spetsig, fyrkantig men, där den genomlöpte hillan, rund, smidd spik med ett något brett huvud. Slaoelen fastbands vid hillan med torkad ålskinn, ett slitstarkt skinn och därtill knytmjukt.

Plejeln fördes skiftesvis med vänster och höger hand före, närmast hillan. Hade man vänster hand före, då ringen var nylagd, tog man höger, då den var vänd, och tvärtom.

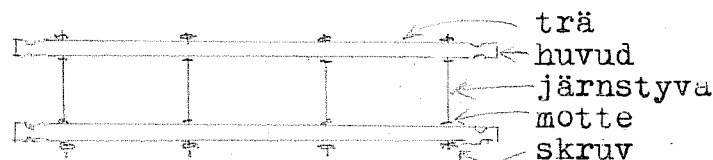
Då man lia upp, liade upp, likalade vetehalm ur halmbalar, gjorde man detta först i god tid före täckningen. Man sparade därigenom särskilt arbete med dess lagring. Genom detta förfarings-

sätt fick man på kort tid en stor mängd långhalmskärvar. Dessa kallades nämligen aldrig neker, såsom sädeskärvarna gjorde, och dessa senare i sin tur aldrig i dagligt tal kärvar.

Taktäckningen utfördes av en person, täckaren, som skötte allt, som hörde till själva taket, med hjälp av en person, som passa täckaren, passade upp honom med alla därtill erforderliga saker. Man täckte ett sti, ett tagsti, en täckstegeslängd i sänder. Med tagstie, takstege menade man dels den långa stegen, som man använde, då man skulle gå upp på taket till ryggningen och dels den, man använde särskilt vid täckningen. För att skilja dem åt kallade man ofta den förre den långa tagstien och den senare täckestien. Den förre köptes vanligen på Lunds marknad av en göing, som även hemtransporterade den, och var till en 12-alna länga 16 alnar lång. Den sistnämnde var 10 alnar lång och så bred, att när täckaren stod på nedra träet med hålfoten, vilade knäna, som försetts med kraftiga knäputor, behagligt på det övre. Träna voro av furu med rätt mycket rektangulär genomskärning, c. 4 · 2½ tum, och

så anordnade, att träets bredsida var stegens. De samman- och avståndshöllos av fyra järnstyver, järnstag, som var för sig gingo genom de båda träna och hade en skruv utanför varje trä och en skruv eller ett motte (o såsom i ros), motstånd, hinder, insmidd järnplatta innanför. Järnstyverna voro väl av c. $\frac{1}{2}$ tums järn. Träens ändar voro medelst en hackskärning strax innanför bildade till huvud för att förhindra, att de rep, som stegen hängde i, skulle slinta utanför.

Täckstegen gjordes
hemma av tvenne trän,

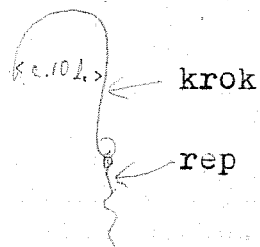

köpta av någon timmerhandlande, och fyra järnbultar, beställda av smeden.

När täckaren var kommen till gården, och täckningen skulle börja, reste man först den långa takstegen på det sti, som var bredvid, och invid det sti, som skulle täckas. Var det fråga om om-täckning, revs först det gamla taket ner. Detta fick alltid ligga kvar på marken, tills täckningen var färdig. Täckaren kunde ju

under arbetets gång förlora balansen. Täckaren fastgjorde ett rep vid var sin av stiets sidor i det översta av andra taksidans läkte. Repen kom då att dra inåt på läktet och frestade icke dettas spikning till att lossna. En täckare Malm i Grevie använde dock i stället tvenne medförda stora krokar av c. 10 tums böjningsdiameter, som han lade över ryggnings och läktet och band repen i.

Repen skulle vara av pålitlig styrka och vid pålastning ej tänjas för mycket utan vara stadiga. Jag har ännu mina täckerep kvar. I dessa rep uppbands täckestegen och på sådan avpassad höjd, att de första båndet, det första bandet, den halm, som bands fast på första läktet, kunde sättas på övre träet. Täckestegen vilade med sin ena ända på den långa takstegen och med den andra på en mot muren rest vagnstång, 6-alna-bräda e.dyl. Takstiets bredd var därför ej 10 alnar utan endast c. 9. Repen fastgjordes i täckestegens nedre trä med vanlig knut, och, om takstegen stod vid t.ex. stiets högra sida, låg vänstra repet under övre träet men högra

öfver detsamma. Det sistnämnda repet låste därigenom täckestegen och förhindrade dennas nedrullning, vilket eljest skett, då täckaren, som han alltemellanåt fick göra, steg upp på övre träet. Täckaren kommanderade nu: halm, och den, som passade honom, flydde, d.v.s. lämnade honom den, stack upp den till honom, vilken halm han satte på täckestegens övre trä. Av alla taktäckare i nejden var ovannämnde Malm den förnämste, en verklig yrkesman, en hantverkare med mästarekunnighet. Han lossade nu kärvbanden, bredde ut kärvarna, plockade bort eller rättade till de oregelbundna stråna och de, som eljest voro misshagliga, först på den ena sidan, vände därefter båndet, skiktet om, och så på den andra. När han så fått bandet i tillfredsställande skick, kommanderade han: käppar och vigrar, täckekäppar och vidjor. Täckekäpparna voro av bandpil, vitpil, sådan, som användes även till tunnband och som växte på egendomens pilvallar och som stulades, kapades, avskars vart tredje eller fjärde år vid roten. Vigrarna däremot voro av rödpil, sådan, som växte vid egendomens vägar, mergelgravar o.

dyl. som träd och stulas ^{-de-} i trädkronan. Or ^{-det} vigre var en speciell täckareterm, och en sådan användes aldrig annat än vid täckning och möjligen vid något tillfälle, då det gällde att binda fast någonting eller binda samman någonting, såsom täckekäppar e.dyl. En vigre var ej, såvitt jag förstår, det som man numera menar med vidja. Med en vigre kunde man ej tillverka möbler, fläta korgar e. dyl., lika litet som man kunde binda tak med vidjor. En vigre skulle vara så mjuk, att den kunde vikas till en ögla utan att brista. Kunde den ej detta overridden, skulle den vridas, så att den kunde uppfylla detta ändamål. Käpparna lades ut på bandet, halm-skiktet ungefär där de skulle bindas, och i regel med rotändarna mot varandra och toppändarna mot varandra. Rotändan var spetsad för att kunna instickas i en sidokäpps föregående vigre. Toppändarna lades inför varandra till förstärkning och ^{båda} bands samtidigt med ett par vigrar. När så alla nu lagda käppar bundits, var första bandet färdigt, och täckaren tog sig en pris snus, samt begärde: halm. De nya kärvarna sattes ut på samma sätt som dem i

första bandet, dock ej på täckstegen utan på det nyss bundna bandet. Genom den hårda åtdragningen på stråets mitt, kom dess nedre del så pass horisontell, att kärvarna utan vidare kunde stå där. Sedan detta och kanske ett band till var färdigt, behövde man rulla upp stegen, täckstegen. Man ändrade då enligt nämnda ex. repet vid högra sidan så, att det kom under övre träet, rullade upp stegen ett halft varv, låste stegen genom att åter såsom förut lägga högra repet över övre träet. Så fortsattes hela stiet upp. Men det översta läktet fick ingen halm, utan det näst översta läktet fick ha det sista bandet halm, som dock fastbands vid båda de översta läktena. Fastän det översta bandet sålunda icke hade någon halm men det nedersta, takskäggsbandet nära dubbelt, räknades samtliga band för lika. Den som passade täckaren, skulle på mellantiderna göra i ordning käpparna och vigrarna. De sistnämnda skulle vridas. Man tog en sådan med dess rotända i höger hand med knogsidan uppåt och toppändan i vänster med flatsidan uppåt, lät den få bågform utåt, svängde bågen nedåt, inåt, uppåt och utåt och lät den

samtidigt glida ett varv i höger hand. Då toppändan var klenast och därför hade minst motståndskraft, började vridningen där. Under det vridningen pågick rullades efter hand vigren runt vänster mellanhand i ordning: lillfingret, knogsidan, pekfingret och flat- sidan. Så fortsattes tills vigren var färdig, den grövsta tredjedelen vreds ej, men rotändan spetsades. Någon gång hände det, att då vigrarna voro lagom nyskurna, de ej behövde vridas, men också däremot, att då de voro alltför torra, de måste kokas för att bli tillräckligt mjuka.

Vid bindningen stacks med ena handen vigren under täckkläppen genom halmen under läktet och drogs fram med den andra över läktet och täckkläppen. Man gjorde en ögla av toppändans vridna del, stack rotändan genom den och ordnade så, att rotändan gick rakt fram släpande på täckkläppen. Vid åtdragningen tog man rotändan i höger hand med tummen mot spetsen och öglan i vänster. Genom att draga rätt hårt med höger och samtidigt trycka och gunga ett par tag med vänster hand, blev bindningen ganska fast, varefter rot-

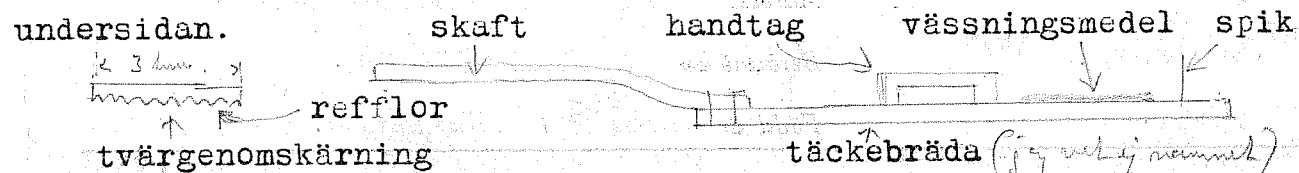
ändan omedelbart tvärböjdes eller i erforderliga fall vreds till knorr invid öglan, allt för att hålla bindningsspänningen, och stacks ovanifrån in under täckekäppen.

Takets tjocklek var ungefär 8 tum och åstadkoms genom täckarens vana och ögonsikte, huvudsakligen genom att observera halmskiktets tjocklek mellan täckekäppen och läktet och halmens längd. Han behövde aldrig kontrollera takets tjocklek under arbetets gång. Det var en fördel att ha någorlunda tjocka tak. Det tog nämligen då betydligt längre tid, innan taket nådde otäthet, än som betingades av den obetydligt större halmåtgången.

Gavelkanten av takhalmen skyddades av en vingske, vindbräda, 8 tum bred, som på en brädgavel var spikad direkt på denna men på en murad gavel spikades den på läktändarna och gick med sin innersida c. 2 tum utanför, varvid den springa, som därigenom uppstod, tätnades med en 2-tums ribba innanför vingskeens underkant. På vingskeens ovankant var spikad en 3-tums ribba, varunder täckkäppen instacks och som höll den fastpressad mot läktet. Vingskeen

skulle fästas så lagom högt, att den kunde fasthålla käppen ordentligt med hänsyn till takets tjocklek. Mellan ribban och vingskeen vid deras nedre ändar spikade man i regel en 3 kvarter lång 1 å $1\frac{1}{2}$ tums tjock träkil för att möjliggöra större tjocklek på takskägget. Boningslängans vingskeer pryddes med en hyvlad kälning, listartad inhyvling, e.dyl. Att pryda den däremot med en på dess spets uppsatt fäktgubbe eller miniatyrmölla, som någon gång förekom i bygden, ansågs pojktigt.

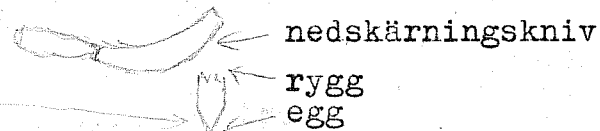
Vid nedskärningen av taket hade täckaren en *slags* täckebräda, som han förde med vänster hand. Den täckebräda min far och jag använde, då vi själva täckte 1897, hade far själv gjort på 1890-talet och var av pil, c. 15 tum lång, 3 tum bred och $\frac{3}{4}$ tum tjock. Det är möjligt, att jag har den ännu, fastän jag ej kan finna den för tillfället. Eljest vill jag minnas, att täckebrädan gjordes av bok och kanske av något grövre dimensioner, åtminstone tyngre. Den var försedd med skaft, handtag och ett c. 3 tum långt spik på ovansidan samt med inhyvlade längsgående $\frac{1}{2}$ tum breda refflor på

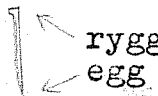
Mellan handtaget och spiket var anbringat knivväsnningsmedel för knivens väsning under nedskärningen.

Vanligen hade täckaren minst 3 knivar, nämligen 2 nedskärnings- och 1 takskäggskniv, alla med ytterst gott bidd, bett, skärningsförmåga. Nedskärningskniven var mycket bred och bakåtsvängd, detta dels för att handen ej så lätt skulle glida av handtaget och dels och isynnerhet för att hela knivens egg skulle komma till användning, då kniven vid varje skärtag liksom rullades åt höger, så att i skärtagets början skars med eggen närmast handtaget och vid dess slut närmast dess spets.

Den var slipad med mittelegg.

Takskäggskniven däremot var rak och ofta gjord av en lie. Den hade ensides-egg och på så sätt, att då man höll kniven i höger hand med eggen närmast sig var flatsidan underst och ryggens förstärk-

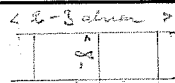
ningskant överst. rygg
egg Dessa knivar gjordes
av traktens smeder. Vilken som mer än andra anlidades, är icke
känt, men en mycket duktig smed var Hylander i Mosssheddinge, strax
utanför Nevishögs sydöstra sockengräns. Han var för övrigt fader
till nuvarande 80-årige smeden Hyllén i Knästorp. Jag finner icke
otroligt, att han anlidades flitigt i förevarande syfte.

När taket upplagts och beskärningen skulle börja, rullades täc-
kestegen ett stycke nedåt. Den därigenom lediga delen av taket
rävstes fri från löshalm. Man rävste alltid med en trärivera, emedan
en järnriva skulle gå för djupt och därigenom skada taket. Vid
skärningen höll man täckebrädan hårt på halmen och skar av halm-
ändarna strax invid och nedom. Snittet måste alltid träffa stråna
snett, för att de överhuvud taget skulle kunna skäras. De måste
s.a.s. täljas av. Kniven fördes med lillfingret närmast knivbladet.
Annat sätt vore knappast möjligt. Och snittet måste gå nedåt vän-
ster. Jag minns ej, vid vilken av stiets sidor man började, men
högra sidan förefaller ändamålsenligst, enär man då kunde utgå

från ett tidigare och icke såsom i motsatt fall börja snittet i oskuret tak. Man skar i regel 3 snitt under varandra, varefter de avskurna halmpiporna fjöstes nedåt med täckebrädan och 3 nya snitt skars. När beskärningen nått täckestegen, rullades denna ned ett par eller tre halvvarv, och beskärningen fortsatte på samma sätt varv för varv. När man så skårred norr, skurit ned taket, spände man ett snöre tvärs över stiet, där takskägget skulle skäras. Man fattade med vänster hand i viska efter viska av den del av taket, som skulle skäras bort, och skar efter snöret med den kniv, som hade ensides-egg. Denna beskrivning gäller givetvis dentäckare, som var rättvänd händ, normalhänd. För den, som var kajhänd och således brukade vänster hand till förande av kniv etc. i fall, där man eljest använder höger, voro greppen motsvarande omvända.

Vid täckning av en kråg (å såsom i håg), krok, takvinkel använde vi en särskild sorts täckstege, c. 2 å 3 alnar lång och med avrundad undersida. Den spikades fast på ett c. 8 alnar långt läkte och med snedstyver, vilket läkte kunde förlängas till 12 alnar

och som stod på marken.

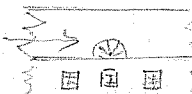

kroktäckstege

Den spetsiga vinkeln påbyggdes med träspjälor till rundad form. Ty eljest skulle taket vid lagom tjocklek få för skarp vinkel och för fort bilda rännsten, skåra och så ganska snart bli otätt, och om takytan i vinkeln skulle göras rundad, skulle taket bli alldeles för tjockt, vilket skulle föranleda, att stråna skulle få så horisontell ställning, att regnvattnet ej skulle lätt avrinna utan träcka ned, draga, sjunka ned i själva taket och även i detta fall göra detta föga hållbart. Emellertid förekom det även, att då takstolen ej gjorts avrundad, täckaren, innan taket lades, först bottnade i skarpvinkeln med gammal takhalm, vilket verkade som avrundning.

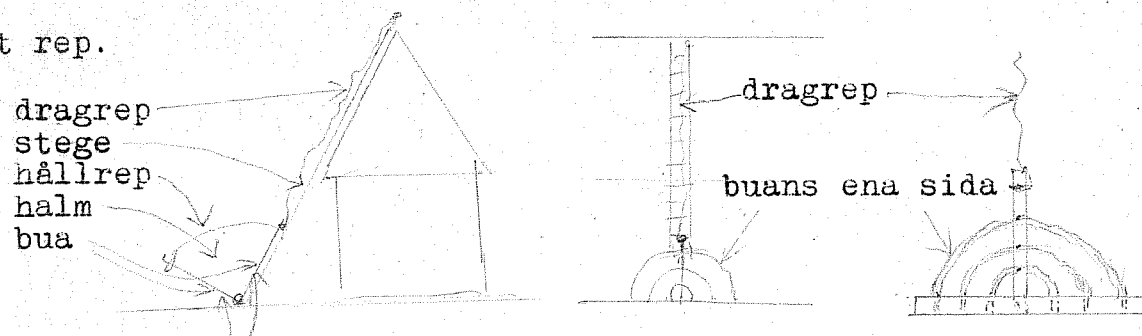
Någon utbyggnad på taket, försedd med fönster eller dörr, fanns ej i mitt hem. En sådan kallades i förra fallet holmeja och fanns mest på boningslängan och hade till ändamål att främja belysningen på loftet i långa längor och i senare fallet luda och fanns på uthuslängorna och behövlig vid inforslande av

hø, halm etc.

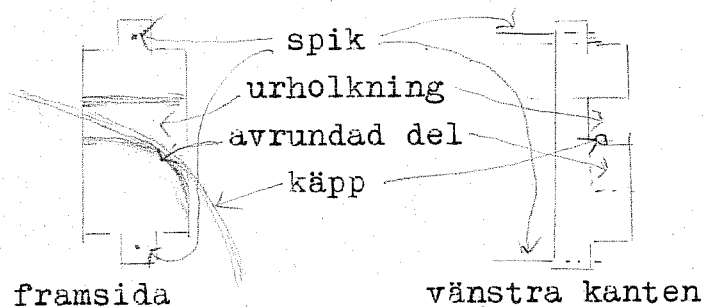
Sedan taket var färdigt, ryggades det. Ordet rygga stavades rya och man uttalade det nästan också så men dock med en svag anstrykning av konsonanter mellan vokalerna, alltså ry^{gdj}a. Man lade halm på den takets översta del, som ej hade tillräcklig tjocklek, så att den tillsammans med taket blev betydligt tjockare än taket i övrigt. Under den tid, då hela grödan tröskades med plejlar, ryggades med långhalm. Förmodligen lades halmen i sned riktning, detta därför, att den skulle både avleda vattnet och hållas kvar av ryggaträna, och med rotändarna uppåt. Under min tid har använts endast lös råg- eller ev. vete halm. Ryggningen fästes med ryggaträ, 1 meter långa och sammanfästade parvis med en tränagel, på senare tid med en länk om 3 länklöd, påspikad med 2½ tums krampor. Ryggaträ av ek voro visserligen hållbarast men svåråtkomliga och därför sällsynta. Man använde därför mest sådana av andra hårda träslag, såsom av alm, ask, bok och äppleträd, ej gärna av pil, lönn eller kastanj. Vid ryggningen sysselsattes 3 man, en svarade

för själva ryggningen, läggningen, en lämnade honom halm och ryggaträ och en passa ryggarna, passade upp dem. För halmens och ryggaträns uppforslande, använde man sig av en ryabua, ryggabua, vari materieln lades och släpande på stegen drogs upp medelst ett rep.

Den bestod av 2 i vinkelställning fastsatta sidor, vardera bestående av 3 böjda käppar, nedstuckna i borrarade hål i gemensamt bottenstycke. Sidans käppar voro fastspikade vid en tumstjock stör i mitten, fastsatt i bottenstycket på samma sätt. När buan fullagts med halm, spändes ett rep över och en vid dess ända gjord ögla trädde på motsatta sidans stör. Vår bua hade far gjort senast på 1880-talet, ty den var i bruk hela min tid. Bottenstycket var c. 2 alnar långt och störarna c. $1\frac{1}{2}$. Käpparna gjordes böjliga utan

att brista i en särskilt liten apparat, varav jag innehar en kopia. Klotsen, som spikades på en vägg, var inemot 3 tum tjock med en särskilt formad urholkning tvärs över mitten. Häre lades käppen, och genom att försiktigt tryckas ^{och i flera omgångar} i urholkningen mot en däri utformad avrundad del gjordes den fjäderspänstig.

I början av 1900-talet började man lägga nytt tak ovanpå det gamla. Då skulle täckarna varatvå utom uppassaren. Halmen lades på så, som är nämnt, men i betydligt tunnare skikt och fästes med särskild därtill avsedd täcketråd. Tråden, som vevats på en c. 15 tum lång och c. 2 tum bred järnnål, löpte över halmen ett 10-tal tum, stacks medelst nålen genom halmen vid ena sidan om läktet, möjligen under, mottogs där av dragaren, som alltså rörde sig

inuti längan under taket, drogs lagom hårt åt av denne, hölls fast för att ^{ej} glida tillbaka, backade i riktning längs läktet c. 3 á 4 tum, stacks tillbaks på andra sidan om läktet, möjligen över, och kom upp på halmens ovansida till den där placerade täckaren, gick framåt här i riktning längs läktet c. 10-tal tum o.s.v.

Genom detta bindningssätt blev taket, om det drogs för hårt åt, ojämnt och snart otätt och, om det drogs för löst åt, ägnat att säcka, glida nedåt och slitas loss av storm. Och genom detta täckningssätt blev den nylagda delen av taket mycket tunnare, och en given halmmängd räckte längre, men ganska snart blev denna del så tunn, att den ej blev vattentät. Då blev vattnet stående mellan de tvenne lagren och surnade, ruttnade ned det undre och gick snart genom även detta. Under alla förhållanden ruttnade undertaket efter hand, och "man fick", såsom täckare Malm sade: "gödselhögen på taket". Därtill kom, att det mellan gamla och nya taket uppstående fläcklavet, fläcklagret, den dolda springan var ett ypperligt

tillhåll för råttor och möss, vilka kunde springa och bygga bo där utan att vara vidare åtkomliga för någon katt. Även småfåglarna flögo in där från takskägget och byggde ypperliga bon där till skada för taket. Med avseende på takets ändamål och varaktighet var detta täckningssätt förkastligt. Men även helt nya tak fästes någon gång på samma sätt. Olägenheten med takets säckning, nedglidning och det förhållandet, att sömningssättet föranledde, att de strån, som voro inom öglan drogos tillsammans och bildade knutor med springor vid sidorna därom, vilket gjorde taket otätt, var större än vid halvtaket. Därjämte slaknade alltid tråden något under årens lopp. Nämda olägenheter hade ju dock kunnat elimineras, om man använt käppar och tråd endast i stället för vigrar. Orsaken till att man gav sig på detta system var, dels att täckekäppar och vigrar ej längre vidare fanns att få - även ens egna pilvallar vällte man ju i moderniserings- och nyttighetssyfte - och dels att yrkestäckarna försvunno och ersattes med s.a.s. täckeriarbetare, för att använda en moderniseringsterm, en katego-

ri av helt annan typ.

En stingande känsla erfor man alltid med tanke på eldfaran. Det hemmanet, jag hade, och som upptogs av öde 1720 och då uppbyggdes för 327 daler 10 ./. smt, har emellertid icke brunnit sedan dess. Den enda försiktighetsåtgärd, jag och mina förfäder vidtogo, var att ha en mycket rymlig skorsten. Därigenom steg rökmassan däri så sakta, att ev. gnistor hunno släckas under vägen. En fördel hade dock de trådsydda taken: de kunde icke rasa ned framför dörrarna.

Mossan på taken brukade man icke bortskaffa. Den var prydlig och ansågs ej skadlig för taket. Den gav en hemtrevnadskänsla utan like. Den skyddade taket mot små regn men kanske tvärtom för stora. Senare tiders tak blevo av förut nämnda skäl sällan så gamla, att där bildades mossor, och, även om så någon gång hände, ombesörjde i regel fåglarna i följd av halmtakens och mosstakens fåtalighet, att mossan revs ned. Halmtaken gjorde man aldrig annat vid, än att man satte halmtussar i de hål, som råttor, storm o.dyl.

åstadkommit. För detta ändamål hade man en sticka,
man sköt in halmtussarna.

varmed

Ett halmtak kunde ligga ganska länge, beroende på takstolens ~~KÄNNINGENS~~ resning, tröskningens utförande, långhalmens upptagan-
de och övriga beskaffenhet och täckarens yrkesskicklighet. Ett tak
på min östra längas östra sida med trädplantering utanför, ej över,
lades 1885 och ersattes med nytt först 1915, alltså efter 30 år.
Eljest var nog ett taks vanliga varaktighet högst 10 - 20 år, sär-
skilt på senare tiden och isynnerhet för halvtak. Hela min gård
var halmtäckt. Halmtaket var varmt om vintern och svalt om somma-
ren, vinden luftig, frisk och torr och därför lämplig för spann-
målsförvaring. Endast undantagsvis lägges numera halmtak såväl på
nya som gamla hus.

I min barndom var halmtak allmänt. Det var billigt och bra.
Men redan på 1880-talet började en och annan anlägga modernt spån-
tak. Det var renligare, fastän mindre hållbart. På 1890-talet bör-
jade man anlägga papptak. Det var hållbarare, fastän något dyrare

i anskaffning. På 1920-talet började man anlägga takpanntak. Det var det förnämsta dittills och blev allt allmännare. På 1930-talet tillkom Eternit o.dyl. tak, som 1940 ej voro så fåtaliga. Om dessa taktyper saknar jag praktisk kännedom. Alltmera försvunno de tidigare taktyperna. Då jag lämnade mitt jordbruk 1941, var, såvitt jag vet, min gård den enda i socknen, som var helt halmtäckt. Orsaken till halmtakens nästan totala försvinnande torde utom förut nämnda besvärligheter till stor del vara kostnaden. Under det de för 50 år sedan voro de billigaste, ha de nu, sedan därför erforderliga yrkesmän - av sådana finns numera icke en i hela nejden - försvunnit och ersatts av tillfälliga personer, som ej kunna utföra ett så högkvalitativt arbete, ha de numera med den nya tidens avlöningsförhållanden blivit de dyraste. Under det att på 1890-talet ett sti 22-bands-tak kostade c. 13 kr. - tröskmännen och uppassaren hade 1 kr. om dagen och täckaren 6 öre bandet, samtliga fri kost - så skulle det nu med 7 gånger förhöjd arbetslön kosta minst 100 kronor och för därtill undermåligt tak. För

övrigt torde våra dagar sakna såväl taktäckare som tröskemän, motsvarande titeln.

Det var ej alldeles riskfritt att syssla med taktäckning. En täckare, som vi hade, talade i min ungdom om att en gång, då han skulle skära ned ett tak, kom han att ta kniven för långt åt höger och skära av repet, som bar upp stegen, varpå han stod, varvid han föll ned på marken, dock på den nedrivna halmmassan. Han slog sig väl icke så mycket i själva fallet men däremot rätt besvärligt av knivryggen i ansiktet. En jordbrukarehustru, nästan granne till oss, hade en gång vid sekelskiftet, då hon på taket skulle hjälpa till med ryggnig, ramlat ned och skadat sig ganska illa. En gång omkring 1920 hade täckare Malm, då han rivit ned det gamla taket och gick på läktena högt uppe på en ganska hög, tom logelänga och tog bort kvarhängande vigredelar, då läktena brusto, ramlat igenom. Han hängde sig fast med händerna, så länge han förmådde, men måste dock släppa taget, innan hjälp hann anlända, och föll ned på loggolvet och skadade sig ganska illa, ehuru ej värre än att

han ett eller två år därefter kunde fortsätta täckeriarbetet. Men han var efter den dagen ytterst försiktig.

Sädesslagen voro olika lätta att urtröska. Ett sädesslag, jag minns ej vilket, men möjligen var det korn, knappast råg och vete fanns knappast, sade: "Tosk mi vel, så rustar ja mi sel", tröska mig väl, så raster, skakar jag mig själv, skiljer mig som kärna själv fri från halmen. Havren däremot sade: "Om du tosker mi, så länge du jider, och rustar mi tills du (mindre trevligt ord), så ska ja liavel ria po diudad lo-daren", om du tröskar mig, så länge du gitter, är o-lat, har lust, är o-lättjefull, och raster, skakar för att få mig genom halmen, så länge du orkar, krafterna står bi, så skall jag likväl vara kvar i halmen, då du bär den på din rygg ut från logen genom logedörren till halmgolvet, halmens förvaringsplats.

.oOo.

Jag har försökt stava en del ord på bygdemål, därför att nutida uttal och stavning icke alltid täcker uttrycket, och därefter

återge dess mening. Vissa bygdebemämningar har jag dock icke på något sätt kunnat översätta till nutida språk.

Svaret är kanske alltför detaljerat men torde vara någorlunda åskådliggörande. En del dubbelskrivningar förekomma väl också, och en omsorgsfullare redigering, som dock ej medhunnits, hade väl också behövts. Huvudsakligen har jag emellertid velat framkomma med de erfarenheter, de motiv, de tänke- och föreställnings-sätt, som kan anses vara förknippade med det ämne, varom här är fråga.

.oOo.